

MULTINATIONAL COMPANIES AT THE GLOBALIZED WORLD OF PRODUCTION AND CONSUMPTION AND DEVELOPMENT OF MULTINATIONAL COMPANIES IN TURKEY

Halil Ceyhun ÜSTÜNDAĞ*, Ali Osman BALKANLI**

* Avrupa Birliği Uzman Yrd. , T.C.İçişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı,

** Yrd.Doç.Dr., İstanbul Üniversitesi,Siyasal Bilgiler Fakültesi,İktisat A.B.D.

E-Mail: aobalkan@yahoo.com

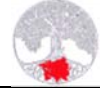
Copyright © 2018 Halil Ceyhun ÜSTÜNDAĞ, Ali Osman BALKANLI. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ABSTRACT

The notion of globalization which has pointed out that the barriers of borders on the world have gradually diminished and the world has begun to become a smaller place has manifested itself in different dimensions becoming primarily economic, cultural and political dimensions. The increase in the mobility of goods and capital along with the economic dimension of globalization has allowed companies to operate outside their national borders and even has encouraged them. In this study, multinational companies (MNC) will be evaluated on the concept of globalization and mainly on the economic dimension of globalization. As being looked these companies from a historical perspective after that on their importance and places are focused, especially MNCs in Turkey foreign direct investments (FDI) in the context of economic policies that are being implemented periodically from the 19th century today will be examined.

Keywords: Economic Globalization and Multinational Companies, Foreign Direct Investments in the Ottoman Empire and Turkey, Foreign Direct Investments.

JEL-Classification: F21, E22, F43,E23

ÜRETİMİN VE TÜKETİMİN KÜRESELLEŞTİĞİ DÜNYADA ÇOKULUSLU ŞİRKETLER VE TÜRKİYE’DE ÇOKULUSLU ŞİRKETLERİN GELİŞİMİ ¹

ÖZET

Dünya üzerinde sınırların engelleyici olma özelliğinin giderek azaldığına ve dünyanın daha küçük bir yer haline gelmeye başladığına işaret eden küreselleşme kavramı, başta ekonomik, kültürel ve politik boyutları olmak üzere farklı boyutlarda kendisini göstermiştir. Küreselleşmenin ekonomik boyutuyla beraber mal ve sermaye hareketliliğinin artması, şirketlerin ulusal sınırlarının dışında faaliyette bulunabilmesine olanak sağlamış ve hatta onlara cesaret vermiştir. Bu çalışmada, küreselleşme kavramı ve esas olarak da küreselleşmenin ekonomik boyutu üzerinden çok uluslu şirketler (ÇUŞ) değerlendirilecektir. Bununla birlikte, bu şirketlere tarihsel perspektiften bakılırken, onların dünya ekonomisi içerisindeki yeri ve önemi üzerinde durulduktan sonra Türkiye’deki özellikle de ÇUŞ’ların yapmış oldukları doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYSY), dönemsel olarak uygulanmaya çalışılan ekonomi politikaları bağlamında, 19. yüzyıldan günümüze kadar incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik küreselleşme ve Çok Uluslu Şirketler, Osmanlı’da ve Türkiye’de Dış Yatırımlar, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.

Giriş

Dünya üzerinde ekonomik, sosyal ve politik ilişkilerin yerel ölçekten dünya ölçeğine doğru yayılmasını sağlayan süreçler dizisi olarak tanımlanabilen küreselleşmenin hem nedenlerinden, hem sonuçlarından bir tanesi olan ÇUŞ’lar küreselleşme sürecinde önemli bir aktör olmuştur. ÇUŞ’ların ilk örnekleri 19. yüzyılın ortalarında rastlanılabir de, esas olarak günümüzdeki gibi yani modern anlamda ortaya çıkışları 1929 Dünya Ekonomik Buhranı’ndan sonra olurken sayıları ise 20. yüzyıl boyunca artış göstermiştir. Türkiye, ÇUŞ’lara ve yapmış oldukları DYSY’lere karşı 1950’li yıllara kadar uzak bir duruş sergilemiştir.

Bu durumun oluşmasında bir yanda Osmanlı Devleti’nin Avrupalı devletlere verdiği imtiyazlar/kapitülasyonlar dolayısıyla Osmanlı ekonomisinin olumsuz yönde etkilenmesinin yeni Türkiye Cumhuriyetini temkinli davranmaya zorlaması yer alırken diğer yanda ise Türkiye’de ve dünyada uygulanan ekonomi politikalarının bu dönemde içe dönük olması ile küresel boyutta sonuçlar meydana getiren iki dünya savaşının varlığı etkili olmuştur. Ancak 1950-1979 arası dönem yabancı sermayenin de kaynak yetersizliği bağlamında teşvik edildiği fakat yeterli yabancı sermaye girişinin görülmediği bir ara dönem olarak yer alırken, özellikle 1980-2016 döneminde, ekonomi dışı açılmış ve

¹ Halil Ceyhan ÜSTÜNDAĞ, makale katkısında, “Küreselleşme Sürecinde Çokuluslu Şirketlerin Ekonomik Etkinliği ve Türkiye’de Çokuluslu Şirketlerin Gelişimi”(İ.Ü. S.B.E., Ekonomi ve Yönetim Bölümü, Danışman: A.O.Balkanlı, (2017)) adlı tezinden yararlanmıştır

yabancı sermayeye de bakışın değiştiği ortamda, ÇUŞ'lara bakış da ve ÇUŞ'ların Türkiye'ye bakışı da değişim göstermiştir.

1. Dünya Ekonomisinde Küreselleşen Üretim ve Tüketim İlişkileri

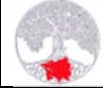
Dünya ekonomisinde daha önce yakınlaşmalar olmuş olsa da, küreselleşme esasen 1990'lı yılların getirdiği bir gelişmedir. Ve bu gelişmede, geçmiş ekonomik koşullara dünya ekonomisinin ve ekonomi hukukunun verdiği tepkimeler (ve değişimler), ekonomik ortamının liberalleşmesi ve politik-ideolojik zıtlıkların azalması, bilgisayar ve teknoloji dünyasındaki değişimler gibi birçok olayla beraber yürümüştür (Balkanlı, 2002: 21-22). Aslında günümüzden bakışla değerlendirdiğimiz küresel ekonomi olgusu, tarihte adım adım bir evrilme ile ortaya çıkan bir durum olmakla beraber bununla beraber dünya ekonomisi küreselleşirken, çok sayıda yeni etken ortaya çıkarak küresel ekonominin biçimlendirmiştir. Söz konusu biçimlendirme de ise üretim süreçlerindeki küreselleşmeler bir yanda kendisini gösterirken, diğer yanda dünyanın küresel bir köy konumuna taşındığı noktada, insan topluluklarının kültürleri de yavaş yavaş birbiriyle yakınlaşmaya başlamıştır.

Kültürler arasında yakınlaşmalar, küresel ekonominin zaman içinde daha hızlı gelişmesinin ve güncel konuma ulaşmasının diğer bir belirleyicisi olmuştur. Çünkü insan toplulukları, ÇUŞ'ların konak ülkelere getirdiği ürünler ile tanışırken, aynı zamanda bu şirketler ve onların kaynağı olan ülkeler de dünyanın diğer bölgelerindeki ürünler ile tanışma sürecine girmişlerdir. Bu ise küresel ekonomiye ayrı bir ivme kazandırmıştır. İnsan topluluklarının birbirleriyle, daha fazla iletişimde olduğu ve etkileşimde olduğu dünyada, kültürler arasındaki yakınlaşmayı artırırken, bu yakınlaşmalar ise tüketimsel benzeşmeler/yakınlaşmaları gündeme getirmiştir. Bu durum ise sonuç olarak küreselleşmenin yeni bir hızlandırıcısı olarak ortaya çıkmıştır.

Küresel ekonomi olgusunun sadece üretime mekanik veya faktörel olarak etki etmeyip aynı zamanda insan olgusuna da, hem üretim sürecinde ve hem de tüketim süreçlerinde etki ettiği düşünüldüğünde, 1990'lardan başlayan süreçten günümüze dünya ekonomisinin geçirdiği bu değişim daha kolay anlaşılabilir. Ve dünya ekonomisinin 1990'lardan günümüze yaşadığı değişim sürecinde görülen de, bu değişimde ÇUŞ'ların çok önemli bir belirleyici olduğudur (Balkanlı, 2017: 13-15).

2. Ekonomik Küreselleşme Sürecinde Çok Uluslu Şirketler

Ekonomiden politikaya, bilimden kültüre, eğitimden çevreye, spordan sağlığa kadar çeşitli alanlarda kendisini hissettiren küreselleşme kavramının kesin bir tanımı olmamakla birlikte; bu kavramın disiplinlerin ve bilim adamlarının bakış açılarına göre farklı anlamlara geldiği bir gerçektir. Küreselleşme kavramının belirli bir zaman ya da an olarak ele alınmayarak farklı alanlarda ilerleyen süreçler dizisi olarak ele alınması gerektiği unutulmamalıdır. Küreselleşme ile birlikte yaşanan süreçler dizisini 1500'lü yıllara kadar götürülebilmekle beraber (Tilly, 2003: 49; Robertson, 1999: 99),

küreselleşme kelimesinin günümüzde yaşanan durumları açıklamaya yönelik olarak kullanılması 1980'li yıllardan sonra olmuştur (Karluk, 2009: 406).

Küreselleşmenin başta ekonomik, sosyal ya da kültürel boyutları olmak üzere pek çok boyutu üzerinden her biri için ayrı küreselleşme tanımı yapmak mümkünken yol gösterici mahiyette genel bir küreselleşme tanımı da yapmak gerekmektedir. C. Tilly (2003: 149) küreselleşmeyi *"Bir dizi ayırt edici toplumsal ilişki ve pratiğin bölgesel ölçekten kıta aşırı ölçeğe yayıldığı her durumda küreselleşme söz konusudur."* diyerek tanımlamaktadır. A. Giddens (2012: 83-84)'e göre ise *"küreselleşme bizlerin giderek artan bir biçimde tek bir dünya içinde yaşadığımız, öyle ki bireylerin, grupların ve ulusların birbirine bağımlı hale geldiği olgusuna göndermede bulunmaktadır."* Küreselleşmenin ekonomik boyutunu ifade eden ekonomik küreselleşme ise dünya üzerindeki bireylerin, şirketlerin ya da ülkelerin ekonomik açıdan birbirleriyle etkileşimlerinin ve bağımlılıklarının arttığını ifade etmekle beraber şöyle tanımlanabilmektedir (Karluk, 2009: 406): *"Küreselleşme ulusal ekonomileri dünya ile bütünleşmesini, teknoloji, üretim, tüketim ve finans yapılarını kapsamaktadır. Küreselleşme; işgücünün, sermayenin, teknolojinin, mal piyasalarının uluslararası nitelik kazanması ve ülke pazarlarının birbirine bağlanma sürecidir."* Ekonomik küreselleşme ile birlikte şirketler mal veya hizmet üretimlerini kuruldukları ülkelerin dışında taşıma imkânı bulurken, aynı zamanda finansal sermaye de küresel çapta hem ülkesel hem de örgütsel bazda daha az engellemelere maruz kalarak daha rahat bir şekilde dolaşabilme olanağına sahip olmuştur.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın iktisadi bütünleşmesinin artmasında çeşitli faktörler etkili olmuştur. 1944 yılında, II. Dünya Savaşı sonrası dünya ekonomisini yeniden canlandırmak ve uluslararası ticareti geliştirmek amacıyla Amerika Birleşik Devletleri (ABD) öncülüğünde toplanan Bretton Woods Konferansı sonucunda 1944 yılında International Monetary Fund ve 1945 yılında ise Dünya Bankası kurulmuştur. Ayrıca "Bretton Woods Kurumları" olarak nitelendirilen bu kurumları tamamlayıcı nitelikte olan 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne dönüşen Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması 1947 yılında imzalanmıştır (Karluk, 2009: 410). Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan dönüşümler, üretim sistemi olarak "Fordizm" den "Post-Fordizm"e giden süreç, iktisadi model olarak "neo-liberalizm" in yaygınlaşması, bölgesel ekonomik entegrasyonların artması, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve ÇUŞ'lar ekonomik küreselleşmenin küresel boyutta hızlanmasında başlıca etmenler olmuştur (Karluk, 2009; Ritzer, 2011; Giddens, 2012).

Küreselleşmenin sürecinin önemli aktörlerinden bir tanesi olan ÇUŞ'lar bu sürecin hem bir nedeni hem de bir sonucudur. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik küreselleşmeyi hızlandıran faktörler açısından bu şirketler, küresel çapta kurdukları ağlar ve yapmış oldukları işbölümü ve uzmanlaşma sayesinde faaliyet alanlarını genişletebilme imkânına kavuşmuştur. Şatıroğlu'na göre *"ikiden çok ülkede bağlı şirketleri aracılığı ile gelir yaratıcı yatırım ve üretim faaliyetlerinde bulunan,*

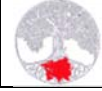

şirket varlık ve bütünlüğünü evrensel düzeyde ilgilendiren konularda karar alma ve uygulamada merkezileşmiş, üst düzey yöneticileri karar ve davranışlarında milliyetçilik ilkelerinden uzaklaşmış görünen ve ekonomik faaliyetlerinde bütünleşmiş şirketler topluluğu.” ÇUŞ olarak tanımlanabilir (Şatıroğlu, 1984: 22). Bu tanımdan da vurgulandığı üzere; ÇUŞ’lar ikiden fazla ülkede faaliyetlerini sürdürmekte ve kuruldukları ülkelerin ulusal çıkarlarıyla ters düşebilecek politikalar izleyebilmekte ve küresel çapta gösterdiği faaliyetleri tek bir merkezden kontrol etmektedir. Bu şirketler, küresel çapta anlaşmalı ya da anlaşmasız olarak oligopolistik yapıya sahip olsalar da hâkimiyetlerini sürdürmek için Araştırma Geliştirme faaliyetlerine önem verirken aynı zamanda hacimlerinin genişliği dolayısıyla ekonomik istikrarsızlıklardan daha az etkilenmektedir (Şatıroğlu, 1984: 26). İlk örnekleri Belçika’da S.A Cockeril (1815), Almanya’da Bayern (1863), Fransa’da Michelin (1893) gibi şirketlerle özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında görülen ÇUŞ’ların (Çam, 1987: 98) modern anlamda ortaya çıkışları ise 1930 yılında Hollandalı Unique Margarin ve İngiliz Lever Brothers şirketlerinin birleşmesiyle kurulan Unilever şirketiyle başladığı söylenebilir (Serinkan ve Bağcı, 2012: 91). 20. yüzyıl boyunca artış eğiliminde olan ÇUŞ sayısı I. Dünya Savaşı döneminde 349 olurken, 1938 yılında 1.192’ye çıkmış, 1960’larda ise 3.367’ye yükselmiştir (Dunning, 1988: 77-78; Aktaran: Yavan, 2006: 16). 1990’lı yıllarda ise ÇUŞ sayısı 37.000 olurken 2010 yılında ise 82.000’den fazla olmuştur (United Nations Conference on Trade and Development [UNCTAD], 1993: iii ve 2010: xviii).

3. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi

3.1. Osmanlı Devleti Dönemi

19. yüzyılda Osmanlı Devleti, coğrafi konumu dolayısıyla Doğu ile Batı arasında köprü görevi görürken aynı zamanda sanayileşmiş ülkelerin ilgisini çekebilecek derece de hammadde kaynaklarına sahip, ancak bu kaynakları işleyemeyerek geniş sayılabilecek bir iç pazar genişliği olması nedeniyle de Batılı ülkelerin üzerinde hâkimiyet kurmak istediği bir devlettir (Karluk, 1994: 305). Önceki yüzyıllar boyunca Avrupalı devletlere verilen kapitülasyonlarla beraber bu yüzyılda, yapılan başta 1838 Baltalimanı Ticaret Anlaşması olmak üzere çeşitli anlaşma ve düzenlemelerle Avrupalı ülkelere verilen imtiyazların ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri görülmeye başlandı (Çoban, 2015: 32). 19. yüzyıl boyunca Osmanlı ekonomisinin Avrupalı sermayedarların denetimi altına girmesi ve sınırlarının dışına açılma sürecinde sırasıyla şu gelişmelerin etkisi olmuştur (Pamuk, 2016: 96): 1838 Baltalimanı Ticaret Anlaşması’na benzer olarak 1850’li yıllarda demiryolu yapımı için yabancılara verilen imtiyazlar, 1854 yılında başlatılan dış borçlanma süreci, 1854 Islahat Fermanı ile yabancı sermaye yatırımcılarına verilen izin ve 1867 yılında yabancıların Osmanlı Devleti’nden toprak satın alabilmesinin sağlanması. Dolayısıyla tüm bu gelişmeleri de bir arada düşünerekten, belirtmek gerekirse, Osmanlı

İmparatorluğunda yabancı sermaye yatırımlarının 1850’li yıllarla birlikte belirginleştiği görülür (Yavan ve Kara, 2003: 25).

1850’li yıllardan itibaren Osmanlı ekonomisine devletten imtiyazlar alarak DYSY’de bulunan Avrupalı sermayedarlar bu yatırımlarını daha çok anonim şirket şeklinde gerçekleştirmiştir (Pamuk, 2016: 104). Bu sermayedarların şirketleri fiili veya hukuki olarak tekel olarak yerinde sunulması gereken hizmetleri vermek suretiyle Osmanlı Devleti’nin doğal kaynaklarını işletmişlerdir (Seyidoğlu, 1996: 666). Osmanlı Devleti’ne 19 yüzyılda yatırım yapan yabancı sermayedarlar ve onların şirketleri Osmanlı ekonomisi üzerinde söz sahibi olmalarının yanında devletin yapmayı planladığı kurumsal, ekonomik, siyasi ve toplumsal dönüşümler üzerinde de etkili olmuştur. Ayrıca, I. Dünya Savaşı öncesi Osmanlı Devleti’ne dış borçlar hariç olmak üzere yaklaşık 75 milyon İngiliz Sterlini DYSY girişi olmuştur (Pamuk, 2016: 104).

Tablo 1: I. Dünya Savaşı Öncesi Osmanlı Devleti’nde Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (Bin Osmanlı Lirası)

Yatırımlar	Tutarı	Net Getirisi	Getiri Oranı (%)
Demiryolları	53.310	1.040	1,95
Elektrik, Tramvay ve Su	5.700	170	2,98
Liman ve Rıhtım	4.710	160	3,40
Sanayi (Reji İdaresi)	6.500	560	8,61
Ticaret	2.660	-	-
Madenler	3.580	230	6,42
Banka ve Sigorta	8.200	890	10,85
Devlet Demiryolu Km Güvence ödemesi	-	420	-
Toplam	84.460	3.370	3,98
Devlet Borçları (Dış)	149.480	13.000	8,70
Genel Toplam	234.140	16.370	6,99

Kaynak: Yerasimos, 1975; 949: Aktaran: Kepenek ve Yentürk, 2011: 12.

I. Dünya Savaşı öncesi dönemde Osmanlı Devleti’nde yabancı yatırımlar sırasıyla demiryolları, banka ve sigorta, sanayi ile elektrik, tramvay ve su sektörleri üzerinde yoğunlaşmıştır (bkz. tablo 1). Osmanlı Devleti’nde yabancı şirketlerin bahsedilen sektörlere yatırım yapmasının arkasındaki nedenlerden başlıcaları bu sektörlerin kısa sürede şirketlere sağladığı yüksek kârlarla beraber, 19. yüzyılda dünyada çapında faaliyet gösteren şirketlerin önceliğinin kuruldukları ülkelerin pazarlarına yönelik olarak üretim yapması gösterilebilmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2011: 11). Bu dönemde Osmanlı Devleti’ne yapılan yabancı yatırımların yüzde 44’lük bölümü Fransız şirketleri, yüzde 34’lük bölümü Alman şirketleri ve yaklaşık olarak yüzde 17’lik bölümü İngiliz şirketlerin tarafından

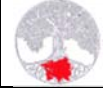
gerçekleştirilirken yabancı yatırımların geri kalan bölümü ise ABD, Belçika gibi ülkelerin şirketleri tarafından gerçekleştirilmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2011: 11).

3.2. 1923-1980 Döneminde Türkiye’ye Yönelen Yabancı Sermaye Yatırımları

1923 yılında âdeta bir varoluş mücadelesi sonucunda kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Kurtuluş Savaşı’nın ülkede yaratmış olduğu tahribatın dışında Osmanlı Devleti’nden devraldığı ekonomik, siyasi ve toplumsal açıdan pek çok sorunla da uğraşmak zorunda kalmıştır. 1920’li yıllar Türkiye Cumhuriyeti’nin Avrupalı sermayedarlara ve şirketlere karşı ekonomik açıdan bağımsızlığını kazanmaya çalıştığı, Osmanlı Devleti’nden beri süregelen yetersiz sanayileşme, dış borçlar, milli bir girişimci sınıfının eksikliği ve özellikle savaş dönemlerinde artan yüksek enflasyon gibi sorunlarla uğraşırken aynı zamanda bir “milli iktisat politikasını” oluşturmaya çalıştığı yıllardır (Pamuk, 2016:180). 1923 yılında toplanan I. İzmir İktisat Kongresiyle beraber başlayan süreçte Türkiye Cumhuriyeti özel girişimi destekleyen, dışa açık, kısmen liberal ve kalkınmaya dayalı bir iktisat politikası uygulamaya çalışmıştır (Çoban, 2015: 42). 1923-1929 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti’nin kısmen liberal politikalara izlemesinin arkasında temel olarak “Zorunlu Laissez Faire Dönemi” olarak da bilinen, 1929 yılına kadar Lozan Anlaşması gereği gümrük vergilerini yükseltmemesine yeni kurulan cumhuriyet demiryolu şirketlerini ve reji idaresini millileştirerek farklı alanlarda fabrika yatırımlarında bulunmak suretiyle belirli oranda devletçi politikalar izleme imkânına sahip olmuştur (Balkanlı, 2012: 80 ve 120; Şahin, 2014: 26).

Türkiye’ye 1923-1930 yılları arasında yabancı şirketler yoluyla yabancı sermaye girişi bu şirketlerin Türkiye’de temsilcilik açması ya da imtiyazlar verilerek gerçekleştiği gibi şirketlerin Türk kanunlarına göre kurulmuş olan anonim, limited ya da kolektif şirketler üzerinden faaliyette bulunması şeklinde de gerçekleşmiştir (Ökçün, 1975: 153-154; Aktaran: Balkanlı, 2012:137). Bu dönemde Türkiye’de 59’u yabancı sermayeli 119’u yerli sermayeli olmak üzere 13,461 milyon lira sermayeli 178 şirket kurulmuştur (Balkanlı, 2012: 135). 1926-1933 yılları arasında ise Türkiye’ye toplam 39,1 milyon TL yani 4,3 milyon İngiliz Sterlini DYSY girmiştir (Tezel, 1994: 195; Aktaran: Yavan, 2006: 33).

Türkiye Cumhuriyeti 1930’lardan, 1950’lilerde kısmen esneklik göstermekle beraber, 1960’lı yıllara kadar, ülkede yapılacak yatırımları finanse edebilecek yeterlilikte sermayenin olmaması ve Lozan Anlaşması gereği yükseltmediği gümrük vergilerini yükseltme imkânına kavuşması gibi ülkesel bazda nedenler ile 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve II. Dünya Savaşı’nın etkileri gibi ülkenin dışından kaynaklanan nedenler dolayısıyla “devletçi ekonomi politikaları” uygulamıştır. 1930’lu yıllardan II. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar Türkiye, devletin önderliğinde sanayileşme ve yatırıma öncelik veren, korumacı ve dışa kapalı bir ekonomi politikası uygularken; 1946-1961 tarihleri arasında çok partili

hayatla birlikte dünya ekonomisiyle bütünleşme çabaları içerisinde yabancı sermayeyi daha önemseyen dış ticarete serbestlemeyi destekleyici uygulamalarda bulunmuştur (Çoban, 2015: 47). Kuruluşundan 1950'li yıllara kadar Türkiye Cumhuriyeti, gerek Kurtuluş Savaşı'nı Avrupalı devletlere karşı vermesi gerekse de Osmanlı Devleti'nin bu devletlere vermiş olduğu kapitülasyonlar ile Osmanlı Devleti'nde faaliyette bulundan yabancı şirketlerin elde ettiği imtiyazların ortaya çıkarmış olduğu olumsuz sonuçların etkisiyle yabancı sermayeye karşı bir "mesafeli duruşu" olmuştur (Narin, 2007: 91).

1950'li yıllara kadar, Türkiye'de kayda değer bir yabancı sermaye yatırımı olmazken; yabancı sermayeye ilişkin olarak da 25.02.1930 tarihli ve 1567 sayılı "Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun" çıkartılarak yabancı sermayeye sıkı denetim getirilmek suretiyle sermayenin ülkeye girişine engellenmeye çalışılmıştır (Eren, 2015: 229). Bu düzenleme haricinde Demokrat Parti hükümetleri döneminde yapılan düzenlemelerle yabancı sermaye ülkeye çekilmeye çalışılmış ancak bunda da pek başarılı olunamamıştır. Bu dönemde yabancı sermayeyi ülkeye çekmek amacıyla çıkan en önemli kanuni düzenleme 18.01.1954 tarihli ve 6224 sayılı "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu"dur. Liberal bir nitelik taşıyan bu kanunla beraber Türkiye'ye gelen yabancı sermayenin ülke kalkınmasına Türk makamlarınca, katkıda bulunacağına inanılırsa izin verilmekte, yabancı sermayenin ana sermayesi ile kâr transferlerinin ülkeden çıkmasına bir kısıtlama getirilmemekte ve yabancı şirketlerin Türk şirketleriyle ortaklık kurması durumunda onlara bir pay tavanı koymayarak Türk şirketlerinin sahip olduğu hakları onlara da sağlamaktadır (Karluk, 1994: 308).

6224 sayılı kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren Türkiye'ye gelen DYSY miktarında bir artış yaşanmasına rağmen daha sonrasında bu yatırımın miktarında ise bir düşüş görülmüştür. Şöyle ki yabancı sermaye yatırımları, 1951 yılında 3.410 bin TL, 1952 yılında 21.624 bin TL, 1953 yılında 3.842 bin TL olurken, 1954 yılında ise (6224 sayılı kanunun etkisiyle beraber) 45.874 bin TL'ye yükselmiş ancak 1955 yılında 20.641 bin TL, 1956 yılında 9.005 bin TL, 1957 yılında 2.509 bin TL ve 1958 yılında ise 3.032 bin TL olmuştur (DPT, 1969: 39; Aktaran: Balkanlı, 2012: 280).

Türkiye'de 1950'li yıllarda yaşanan ekonomik krizlerin etkisiyle, bir taraftan ülke kaynaklarının verimli bir şekilde kullanılamamasıyla beraber ülke de döviz sıkıntısı baş gösterirken diğer taraftan ülkenin borçlu olduğu dış kurumların baskısı ve ülke içerisindeki sermayedarların, bürokratların ile 1960 Askeri Darbesi'ni gerçekleştirenlerin istekleri Türkiye'yi 1963-1980 dönemi için yeni bir iktisat politikası aramaya yöneltmiştir (Kepenek ve Yentürk: 2011: 145). Türkiye Cumhuriyeti bütün bu gelişmelerin sonucunda yeni bir iktisat politikası olarak, gelişmekte olan bir ülkenin sanayileşmesinin gerçekleştirebilmek amacıyla yurt dışından ithal ettiği ürünleri, ülkenin iç talebinin de desteğini alarak farklı araçlar yoluyla stratejik tercihlerle uyumlu şekilde ülke içerisinde üreterek sanayileşme yoluna

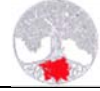

gitmesi olarak tanımlanabilen “ithal ikameci sanayileşme stratejisi”ni benimsemiştir (Balkanlı, 2012: 302).

Bu politikayı tamamlayıcı nitelikte olarak da aynı zamanda Türkiye, 1961 yılında kurulan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)’nin belirlediği hedeflere ulaşmaya çalışan ve 5 yıllık kalkınma planlarıyla vücut bulan, özel sektör için teşvik edici, devlet için ise zorunlu sayılabilecek olan “planlamacı ekonomik modeli” uygulamaya çalışmıştır (Çoban, 2015: 91). Unutulmamalıdır ki, Türkiye’nin uygulamaya çalıştığı “ithal ikameci sanayileşme stratejisi” ülkeleri nihai mal ithalatı yapan bir pozisyonundan sanayileşerek yatırım malları ihraç edebilecek olan bir duruma getirmeyi hedeflerken bu stratejinin başarılı olması, yeterli miktarda döviz varlığına, başarılı bir devlet müdahalesine, ithal ikamesine ve belirlenen sanayileşme hedefine bağlıdır (Balkanlı, 2012: 303 ve 306).

“İthal ikameci sanayileşme stratejisi” bağlamında, Türkiye’de devlet müdahalesi sadece sanayi sektörü için olmamış aynı zamanda gümrük vergisi ve diğer benzeri vergiler, kotalar, yasaklar vb. yollarla yabancı sermayeye müdahale edilerek yerli sermaye korunmaya çalışılmıştır (Balkanlı, 2012: 308 ve 393). Bunun yanında yabancı sermayenin Türkiye’ye gelmemesinde ülkenin içinde bulunduğu siyasi bunalımlarla beraber 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı’nın ve 1973 Dünya Petrol Krizi’nin de etkisi olmuştur.

1960-1970 yılları arasında 17 Numaralı Kararname’den yararlanıp Türkiye’de yatırımda bulunan 18’i sigortacılık, 11’i denizcilik ve 11’de ilaç ve kimya sektörlerinde faaliyet gösteren toplam 97 şirket varken; Türkiye’ye 1962-1971 yılları arasındaysa toplam 290 milyon ABD Doları yabancı sermaye girişi olmuştur (Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği [TÜSİAD], 1976: 122; DPT, II. Beş Yıllık Kalkınma Planı [BYKP], 23; DPT, III. BYKP: 52). 6224 sayılı kanun kapsamında, 1973 yılında Türkiye’de izin verilen yabancı sermaye miktarı 2.069.119 TL iken, faaliyette bulunan yabancı şirket sayısı 118 olup bunlardan 99’u imalat sanayi sektöründe (Toplam sermayenin %45,2’si), 1’i tarım sektöründe (toplam sermayenin %51’i), 3’ü madencilik sektöründe (toplam sermayenin %92,7’si) ve 19’u hizmetler sektöründe (toplam sermayenin % 45,4’ü) faaliyet gösterirken; 1977 yılına gelindiğinde ise izin verilen yabancı sermaye miktarı 2.480.707 TL’ye çıkmış ancak kurulan yabancı şirket sayısı 100’e düşerken bunlardan 87’si imalat sanayi sektöründe (toplam sermayenin %40,5’i), 1’i tarım sektöründe (toplam sermayenin %51’i), 1’i madencilik sektöründe (toplam sermayenin %100’ü) ve 11’i hizmetler sektöründe (toplam sermayenin %20,9’u) faaliyet göstermiştir (DPT, IV. BYKP: 180). Görüldüğü üzere 1973 yılı ile 1977 yılını karşılaştırıldığında 1977 yılında, kurulan şirket sayısı azalmış, izin verilen sermaye miktarı artarken; toplam sermaye içerisinde yabancı sermaye miktarı, imalat sanayi ve hizmetler sektörlerinde azalırken tarım sektöründe sabit kalmış sadece madencilik sektöründe artış göstermiştir.

3.3. Türkiye’de Yabancı Sermaye Yöneliş Farklılaşması: 1980-2016 Dönemi

1980’li yıllara gelindiğinde ise Türkiye uygulamaya çalıştığı ancak pek de başarılı olmadığı “ithal ikameci sanayileşme stratejisi”nin olumsuz sonuçlarıyla karşılaşmıştır. Bu stratejinin başarılı olması için; gerekli olan ara ve yatırım mallarının ithal ikamesinin sağlanamaması dolayısıyla yaşanan döviz darboğazları ve aşırı değerli TL, stratejinin gerektiği ölçüde iç talep yeterliliğinin ülkede olmaması, yüksek enflasyon oranları ve ülkedeki siyasal istikrarsızlıklar gibi Türkiye’nin içerisinden kaynaklanan nedenler ile 1973 Dünya Petrol Krizi’nin etkisiyle yükselen petrol fiyatlarının ülkede yarattığı ödemeler dengesi açığı ve 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ile Türkiye’ye uygulanan silah ambargosunun yanında dünyada Keynesyen politikaların terk edilmesi gibi Türkiye’nin dışından kaynaklanan nedenler dolayısıyla Türkiye yeni bir ekonomi politikası arayışına girmiştir (Şahin, 2014: 171 ve 175).

1980’li yıllarda Türkiye’de yaşanan hem içsel hem de dışsal nedenlere çözüm olarak Türkiye, 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte dönemdeki dünya konjonktürünün, küresel çaptaki kurumların ve ana akım iktisat politikalarının da etkisiyle “dışa açık ve ihracata dayalı ekonomi politikalarını” uygulamıştır. Bu politikaların başlıca özelliği ise ihracatı ön plana koymakla beraber, liberal, faizlerin yükseltebildiği, rekabetçi ve serbest pazar ekonomisiyle uyumlu politikalar olmasıdır (Çoban, 2015: 91). Söz konusu politikalarla beraber Türkiye’de, gümrük vergileri düşürülmüş, devalüasyonlar yoluyla TL’nin değeri azaltılmış ve iç talep daraltılarak ihracat için teşvikler verilmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2011: 318). 1990’lı yıllarda ise Türkiye’de finansal piyasaların gelişmesine paralel olarak ülkeye giren sermaye daha liberal olarak girmesinin sonucunda ülkede spekülasyon sermaye hareketleri görülmeye başlanmış bu hareketlerin ülke ekonomisi üzerinde ülkenin ihraç mallarının fiyatlarını arttırması, ülkedeki faiz oranlarını yükseltmesi ve reel yatırımları düşürmesi gibi olumsuz etkileri olmuştur (Kepenek ve Yentürk, 2011:319).

Türkiye’de 1980 öncesi dönemde kişilerin portföylerinde döviz bulundurmalarını engellendiği, mevduat ve kredi faizlerinin kontrol altında tutulmaya çalışıldığı, dövizle yapılan işlemlerde belirli sınırlamaların olduğu ve ülkenin mali sisteminin 1980 sonrasına göre daha bürokratik olmasının yanında yabancı sermayede bu sistemin içerisine dahil edilmediği bir ekonomik yapıya sahipti (Çoban, 2015: 139). 24 Ocak 1980 kararları sonrası başlayan süreçle birlikte Türkiye Cumhuriyeti dış ticaret rejimini serbestleştirici ve küresel sermayenin ülkeye gelmesini teşvik edici düzenlemeler yapmak suretiyle yabancı sermayeyi ülkesine çekmeye çalışmıştır. 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte yabancı yatırımcılar için bürokrasiyi azaltmak amacıyla DPT’ye bağlı “Yabancı Sermaye Dairesi”ne yabancı yatırımlarla ilgili görev ve yetkiler verilirken diğer taraftan yapılan düzenlemelerle birlikte “Türk Parasının Kıymetini Korunması Hakkında Kanun” daha fazla liberalleştirilmiştir (Şahin, 2014: 187 ve

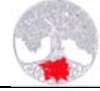
197). 29.12.1983 tarihli 28 sayılı kararla birlikte döviz sisteminde liberalleşmeye gidilerek Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)’nın bu konudaki tekeli kaldırılmış ve ticari bankalara da dövizle ilgili yetkiler verilmiştir. Yapılan söz konusu değişikliklerden sonraysa kişiler yerleşik olup olmadıklarına bakılmaksızın finansal varlık sahibi olabilme, borç alıp vererek kârlarını transfer edebilme imkânına kavuşmuştur (Şahin, 2014: 197).

1980’li yıllarda aşırı değerli TL üzerinde devalüasyonlar yapılırken 11.08.1989 tarihli 32 sayılı kararla beraber sermaye hareketleri daha liberal bir şekilde hareket edebilme imkânına kavuşmuştur. TL ise 1991 yılında küresel olarak konvertibl olmuştur. 1980’li yıllardan itibaren devlet küresel yatırımcının ve sermayenin kendisini ülkede daha güvende hissedebilmesi için düzenlemeler yaparak piyasa için yönlendirici bir rol üstlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, 30.07.1981 tarihli 2499 sayılı “Sermaye Piyasası Kanunu” çıkartılarak 1982 yılında Sermaye Piyasası Kurulu ve 07.12.1994 tarihli 4054 sayılı “Rekabetin Korunması Hakkında Kanun” ile Rekabet Kurumu oluşturulmuştur. Bunun yanında ise 06.06.1985 tarihli 3218 sayılı “Serbest Bölgeler Kanunu” yürürlüğe girerek ihracat arttırılmaya çalışılmış ve yabancı sermaye için daha uygun bir ortam yaratılmaya çalışılmıştır (Çoban, 2015:143). 1986 yılında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası ve Bankalararası Para Piyasası faaliyete geçerken, 1987 yılında ise TCMB açık piyasa işlemlerine başlamıştır.

Yabancı yatırımcılar için güvenli bir hukuki ortam yaratabilmek amacıyla 1999 yılında, 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 125. maddesinde değişiklik yapılarak maddeye “*Kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinde bunlardan doğan uyuşmazlıkların millî veya milletlerarası tahkim yoluyla çözülmesi öngörülebilir. Milletlerarası tahkime ancak yabancılık unsuru taşıyan uyuşmazlıklar için gidilebilir.*” hükmü eklenmiştir. Anayasada yapılan bu değişiklikle uyumlu olarak ise 21.01.2000 tarihli 4501 sayılı “Kamu Hizmetleri İle İlgili İmtiyaz Şartlaşma ve Sözleşmelerinden Doğan Uyuşmazlıklarda Tahkim Yoluna Başvurulması Halinde Uyulması Gereken İlkeler Dair Kanun” ile 21.06.2001 tarihli ve 4686 sayılı “Milletlerarası Tahkim Kanunu” çıkarılmıştır. 2003 yılında, 6224 sayılı “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” yerine 05.06.2003 tarihli 4875 sayılı “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu” yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla beraber yerli ve yabancı yatırımcılar arasında ayırım gözeten maddeler ortadan kaldırılmış, yabancı sermayeye 6224 sayılı kanunla birlikte yatırım yapması için getirilen koşullar; “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu” ile birlikte ortadan kaldırılmıştır (Narin, 2007: 94).

Tablo 2: 1981-2016 Yılları Arasında Türkiye’ye Yapılan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yıllara Göre Dağılımı (Milyon ABD Doları)

Yıllar	Gerçekleşen Girişler	Gerçekleşen Çıkışlar	Gerçekleşen Net
1981	141	46	85
1982	103	48	55

1983	87	41	46
1984	113	0	113
1985	99	0	99
1986	125	0	125
1987	115	0	115
1988	354	0	354
1989	663	0	663
1990	684	0	684
1991	907	97	810
1992	911	67	844
1993	746	110	636
1994	636	28	608
1995	934	49	885
1996	914	192	722
1997	852	47	805
1998	953	13	940
1999	813	30	783
2000	1.707	725	982
2001	3.374	22	3.352
2002	571	5	566
2003	696	8	688
2004	1.190	98	1.092
2005	8.535	401	8.134
2006	17.639	657	16.982
2007	19.137	743	18.394
2008	14.748	35	14.713
2009	6.266	82	6.184
2010	6.256	35	6.221
2011	16.136	1.191	14.145
2012	10.761	633	10.128
2013	9.890	568	9.322
2014	8.631	261	8.370
2015	12.074	364	11.710
2016	7.364	3.114	4.250
Toplam	155.125	10.510	144.615

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2017a ve 2017b.

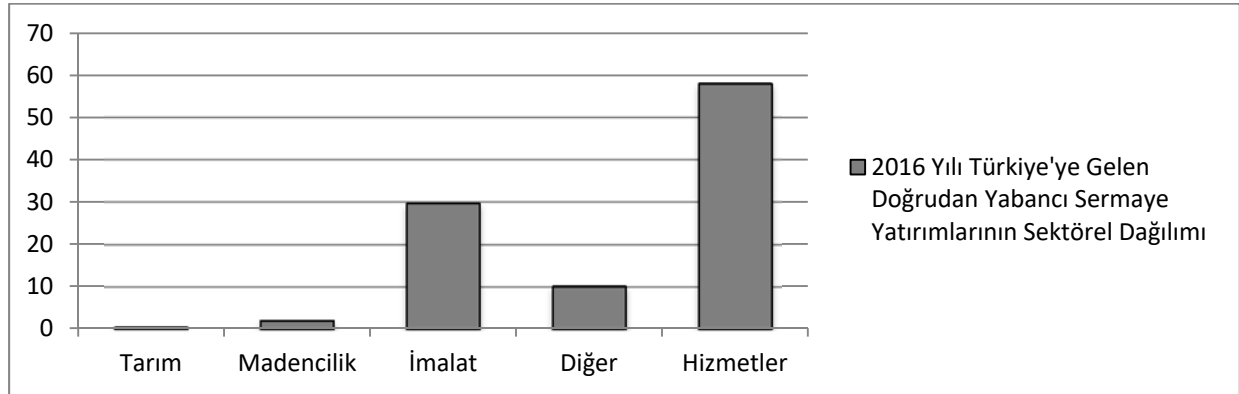
24 Ocak 1980 kararları sonrasında izlenen “dışa açık ve ihracata dayalı sanayileşme politikası” ile 1990’larda uygulanmaya çalışılan “finansal serbestleşme dönemi” Türkiye’nin bu tarihten önce durağan olarak kabul edilebilecek olan DYSY hareketlerinde bir canlanmaya neden olmuştur. Bu politikanın gerektirdiği yapısal düzenlemeler ve sağlanan politik istikrar DYSY’lerin toplam miktarında 1981’den 2016 yılına kadar artmasında önemli etmenler olarak sayılabilir. 1988 yılında 354 milyon ABD Doları olan DYSY’ler, 1989 yılında uygulamaya konulan 32 sayılı kararla birlikte 663 milyon ABD Doları’na yükselmiştir. 1991 yılında patlak veren Körfez Krizi’nin etkilerinin bariz bir şekilde hissedilmeye başlandığı 1993 yılıyla beraber Türkiye’ye yapılan DYSY’ler 882 milyon ABD Doları’ndan 636 milyon ABD Doları’na gerilemiştir. Türkiye 1996 yılında Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği Anlaşmasını imzalamasına rağmen bunun DYSY’ler üzerindeki katkısı büyük miktarlarda olmamış bununla beraber, 1997 Güneydoğu Asya ile 1998 Rusya Krizleri ve 1999 Marmara depreminin de etkisiyle DYSY’ler 1997

yılında 805 milyon ABD Doları ve 1998 yılında 940 milyon ABD Doları, 1999 yılında ise 783 milyon ABD Doları olarak gerçekleşmiştir.

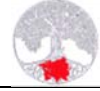
2000 ve 2001 krizlerinin olumsuz etkileri, 2001 yılında “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”nın da katkısıyla kısmen azaltılabilirken bu süre zarfında ülkeye giren DYSY miktarı, 3.352 milyon ABD Doları olarak gerçekleşirken; 2002 yılında krizlerin esas etkisi görülmüş ve bu yılda DYSY’ler, 566 milyon ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. Bu tarihten sonra siyasi istikrarın sağlanması, sıkı para politikası ve büyümeyi önceleyen ekonomik modelle birlikte toparlanma sürecine giren Türkiye ekonomisi, 2005 yılı itibariyle AB ile “tam üyelik müzakerelerine” başlamasıyla da toparlanmasına devam etmiştir. 2008 ABD Mortgage Krizi öncesi Türkiye’de gerçekleştirilen DYSY’ler ağırlıklı olarak şirket birleşmelerinden, yabancı yatırımcılara Türk şirketlerinin satılmasından kaynaklanmakla beraber bu yatırımcılar yatırımlarını başta bankacılık olmak üzere hizmetler sektörüne yönlendirmiştir (Şenses, 2017: 151). 2008 ABD Mortgage Krizi ile başlayan süreçte başta Avrupa olmak üzere dünya genelinde etkileri yakından hissedilen bu sürecin tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’ye giriş yapan DYSY’leri azaltmış ve 2008 yılından sonra hâlen ülkeye giriş yapan DYSY’ler Türkiye için zirve olan 2008 yılının miktarı olan 14.713 milyon ABD Doları’na gelememiştir.

Grafik 1: 2016 Yılında Türkiye’ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2017b.

2016 yılında Türkiye’ye gelen toplam 7.364 milyon ABD Doları DYSY’nin 26 milyon ABD Doları tarım, 149 milyon ABD Doları madencilik, 2.177 milyon ABD Doları imalat, 4.270 milyon ABD Doları hizmetler sektöründe ve 742 milyon ABD Doları ise diğer sektörlerde gerçekleşmiştir (bkz. grafik 1). 2016 yılında Türkiye’ye gelen toplam DYSY’nin %58’lik kısmına denk gelen oranının hizmetler sektöründe (bankacılık, finans ve sigortacılık gibi) gerçekleşmesinin arkasında, Türkiye’nin geçirmiş olduğu yapısal dönüşümlerin ve izlediği ekonomi politikalarının yanında dünyada 1980’li yıllardan

sonraki eğilimle paralel olarak Türkiye'ye yapılan DYSY'lerin imalat sektörü yerine bu sektöre kaymasının da etkisi de vardır (Yavan, 2006: 41).

Türkiye'ye yatırım yapacak olan yabancı sermayedarların ilgisini çeken bir alan ise 1990'lı yıllarda hız verilmeye başlanan özelleştirme uygulamalarıdır. Kısaca ekonomi içerisinde kamunun rolünün minimum düzeye indirilmesi veya tamamen ortadan kaldırılması anlamına gelen özelleştirme, 24.11.1994 tarihli 4046 sayılı "Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun" ile beraber Türkiye'de yasal bir çerçeveye oturtulmuştur. 1986-2016 yılları arasında yaklaşık 68 milyar ABD Doları değerinde özelleştirilen kamu şirketi varken, 1995-2011 yılları arasında sadece 7,115 milyar ABD Doları değerindeki yabancı sermaye kamu şirketlerinin özelleştirilmesi için Türkiye'ye giriş yapmış bu rakamlar ise Türkiye'ye giriş yapan yabancı sermayenin özelleştirme uygulamalarına pek de rağbet etmediğini ortaya koymaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2012: 15 ve Hazine Müsteşarlığı, 2006: 17; Özelleştirme İdaresi, 2017).

Tablo 3: 1954-2016 Yılları Arasında Türkiye'de Kuruluş Türlerine Göre Yabancı Sermayeli Şirketlerin Sayısı

Yıllar	Yeni	Katılım	Şube	Toplam
1954-2011	23.235	5.272	737	29.244
2012	3.595	569	87	4.251
2013	3.480	205	93	3.778
2014	4.420	205	78	4.703
2015	5.292	222	85	5.599
2016	5.277	205	99	5.581
Toplam	45.299	6.678	1.179	53.156

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2017: 19.

Tablo 3 de görülebileceği üzere, 1954-2011 yılları arasında kurulan 29.244 yabancı sermayeli şirketin yaklaşık yüzde 79'u yeni şirket, yüzde 18'i iştirak ve yüzde 3'ü ise şube şeklinde kurulmuştur. 2016 yılında kurulan yabancı sermayeli 5.581 şirketin ise yaklaşık yüzde 94'ü yeni şirket, yüzde 3'ü iştirak ve yüzde 3'ü de şube olarak kurulmuştur (bkz. tablo 3). Dolayısıyla 1954-2011 yılları arasında kurulan yabancı sermayeli şirketleri göz önünde bulundurulduğunda kurulan yabancı sermayeli şirketlerin büyük bir çoğunluğunun yeni bir şirket kurmak şeklinde gerçekleştiği ve bu durumun da 2012-2016 yılları arasında da artarak devam ettiğini gözlemlenebilir (bkz. tablo 3). Ayrıca 2016 yılında Türkiye'de faaliyette bulunan 53.156 adet yabancı sermayeli şirketlerin yüzde 79'u limited, yüzde 18,8'i anonim ve geri kalan yüzde 2,2'si ise komandit, kolektif, adi şirket, iş ortaklığı ve adi komandit şirketlerden oluşmaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2017: 19).

Türkiye'de, 2015 yılında 10,7 milyar ABD Dolarlık birleşme ve satın alma gerçekleşirken; bunun 4,1 milyar ABD Dolarlık kısmı 196 Türk yatırımcı tarafından 6,6 milyar ABD Dolarlık kısmı 123 yabancı

yatırımcı tarafından yapılmış; 2016 yılında Türkiye’de gerçekleşen 4,6 milyar ABD Dolarlık birleşme ve satın almanın 2,1 milyar ABD Dolarlık kısmı 150 Türk yatırımcı tarafından, 2,5 milyar ABD Dolarlık kısmı ise 93 yabancı yatırımcı tarafından gerçekleştirilmiştir (Ernst & Young, 2017: 8-9). Türkiye de 2016 yılında, gerçekleşen birleşme ve satın alma ile DYSY’nin miktarının azalmasının arkasında yaşanan menfur darbe girişiminin yanında, Ortadoğu da yaşanan siyasi belirsizlikler ve güvenlik problemleri, Ortadoğu ve dünyanın farklı bölgelerinde olan göçmen krizleri, Avrupa ve ABD’deki seçimler, Brexit süreci gibi unsurlar etkili olmuştur (Ernst & Young, 2017: 5).

Tablo 4: 2016 Yılında Türkiye’de Gerçekleşen En Büyük 5 Birleşme ve Satın Alma İşlemi

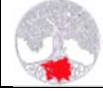
Satın Alınan Şirket	Satın Alan Şirket	Ülke	Pay Oranı %	İşlem Değeri (Milyon ABD Doları)
Mars Entertainment Group Odeabank	CJ CVG	G.Kore	100	689,2
Alternatifbank	Commercial Bank of Qatar	Katar	25	224,9
Rönesans Holding	Uluslararası Finans Kurumu	ABD	5,2	215
Tab Gıda	Goldman Sachs, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası, Credite Suisse	ABD, İsviçre ve İngiltere	10	150

Kaynak: Ernst & Young, 2017: 7.

Türkiye’de gerçekleşen en büyük 5 birleşme ve satın alma işlemine bakıldığında bu işlemlerin 2 tanesi finansal hizmetler sektöründe gerçekleşirken, 1 tanesi eğlence sektöründe, 1 tanesi yiyecek ve içecek sektöründe ve 1 tanesi de gayrimenkul sektöründe gerçekleşirken ayrıca birleşme ve satın alma işlemlerini gerçekleştiren şirketlerin köken ülkeleri ABD ve İngiltere’dir (Bkz. Tablo 4).

4. Türkiye’deki Yabancı Sermayenin Yoğunlaşma Alanları

Gelişmekte olan ekonomilerin en temel sorunu olan tasarruf yatırım azlığını aşmada önemli bir öge olan yabancı sermaye yatırımları (Koyuncu, 2010: 57; Yavan ve Kara, 2003: 19), bu ekonomilerin sanayi gelişmelerini sağlamada ve desteklemede önemli bir yere de sahip olabilirler. Bu noktada Türkiye’de yabancı sermaye yatırımlarının gelişimine bakıldığında, Osmanlı ekonomisinde geleneksel kesimlerden başlayan sanayileşme hareketinde, 1910’lu yıllarda “Milli İktisat Yaklaşımı” ile başlayan bir sanayileşme sürecinin ve politikalarının söz konusu olduğu, bunu 1923 sonrasında yeni kurulan Cumhuriyet yönetiminin etkin düzenlemelerle sürdürdüğü ve 1950’ler sonrasında Türkiye’nin görece dışa açılması ile birlikte yabancı sermaye girişlerinin desteğinde sanayileşmede bir ivme ortaya çıktığı görülür. Bu durum, 1980’li yıllara dek ağır aksak da olsa sürmekle birlikte, yabancı sermaye

yatırımlarında esas artış 1980'ler sonrasında gündeme gelmiştir. Ancak burada şunu da söylemek gerekir ki, artan yabancı sermaye yatırımının ekonomik büyümeyi olumlu etkileyip etkilemediği konusu tartışmalıdır (Alagöz, Erdoğan, Topallı, 2008: 79; Acaravlı ve Akyol, 2017: 28-29.).

Yabancı sermaye yatırımlarının, 1980 sonrasında dikkat çekici artışında, istatistiki analizlerde mikro çözümlemede uluslararası net rezervler, gayrisafi milli hasıla, dışa açıklık oranı, elektrik enerjisi üretim endeksi ve yatırım teşvikleriyle arasında pozitif bir ilişki bulunurken, reel döviz kuru ve işgücü maliyetleri ile arasında ise negatif bir ilişki gözlenmiş olmakla birlikte (Kar ve Tatlısöz, 2008), ve bunlar da önemli belirleyiciler olmasa, özellikle Türkiye'nin görece dışa kapalı ithal ikameci yapılanmadan dışa dönük yapılanmaya geçişi ve buna bağlı hukuk düzenindeki değişim bu yatırımlar üzerindeki en önemli etkenler olarak olsa gerekmektedir. Ancak diğer tarafta da şu da bir gerçektir ki; doğrudan yabancı yatırımı ülkeye çekmek için gerekli Ar-Ge çalışmaları yapılmalı, teknolojik yeniliklere açılmalı ve nitelikli işgücü yapısı geliştirilmelidir (Acaravlı ve Akyol, 2017: 29).

Osmanlı döneminde yabancı sermaye yatırımlarının yöneldikleri alanlara bakıldığında demiryolu yatırımlarının önemli bir konuma sahip olduğu görülür. Örneğin, I. Dünya Savaşı öncesinde, 1914 yılı başında, günümüz Türkiye sınırları bağlamında Osmanlı İmparatorluğu'na dönük yapılan DYSY %63,1'i sadece demiryollarına aittir. Bunu %12,7'lik pay ile bankacılık-sigortacılık sektörü yatırımları takip etmiş ve bunun ardından da ortalama %5'lik paylar ile ticaret, sanayi ile su, havagazı, elektrik, tramvay, telefon ve şehir içi deniz taşımacılığı gibi belediye hizmetleri sırayı almıştır. Bunları da daha geriden liman yapımı ve maden çıkarımı izlemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'na yatırım yapan ülkelerin başında ise 1890'lara kadar İngiltere ve Fransa yer alırken, 1890'lar sonrasında İngiltere'nin bu üstünlüğünü Almanya (ve Fransa) almıştır (Yavan ve Kara, 2003: 25). Almanların 1914 yılı başında Osmanlı ülkesindeki yatırım payını %27,8'e çıkarken, aynı yıl İngilizler'in payı %15,2, Fransız'larınki ise %50,1 olmuştur. Diğer ülkeler (Belçika, İsviçre, ABD ve Avusturya gibi) ise ancak %6,9'luk bir paya sahip olabilmıştır (Eldem [1994] ve Pamuk [1994]'dan aktaran Yavan ve Kara, 2003: 25).

1923-1945 arası görece olarak dışa kapalı bir ekonomi sergileyen Türkiye'de, büyük miktarlarda dikkat çekici bir yabancı sermaye hareketi söz konusu olmamıştır. 1950'lerde başlayan liberalleşmenin etkisinde ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasasının desteğinde, 1954-1975 arasında birikimli olarak ülkemize 109 yabancı sermayeli firma gelirken, 1975 yılı sonu itibarıyla Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı sermayeli %86,29 oranında imalat sanayinde yoğunlaşmıştır. İmalat sanayi içerisinde ise özellikle karayolu taşıtları, elektrik-elektronik, kimya ve lastik gibi yoğun sermaye ve yüksek teknoloji gerektiren alt sektörlerde yoğunlaşma söz konusu olmuştur. Gelen doğrudan yabancı

sermaye yatırımları içerisinde firma sayısı bakımından Almanya, sermaye miktarı bakımından ise ABD ilk başta yer almıştır. (Yavan ve Kara, 2003: 29).

Türkiye’de yabancı sermaye yatırımları açısından 24 Ocak 1980 Kararları önemli bir belirleyiciliğe sahiptir. Çünkü bu kararlar ile Türkiye, ekonomisini dışa açarken, yabancı sermaye yatırımlarına da kapılarını tamamen açmıştır. Bu gelişmeler ile birlikte yabancı sermaye yatırımlarında dikkate değer artışlar gündeme gelmeye başlamıştır. Öyle ki, 1981 yılında 141 milyon ABD Dolarlık yabancı sermaye girişi gerçekleşmiş iken, 1990’da 684 milyon ABD Doları ulaşmış 2000 yılında da 1.707 milyon ABD Doları yükselmiş, 2015 yılında da 12.074 milyon ABD Doları yükselmiştir. Bu gelişme oldukça önemli bir gelişmedir. Bu yıllar itibariyle artarak sürmüştür. Diğer bir ifade ile belirtmek gerekirse, 2016 yılı verileriyle Türkiye’ye yönelen yabancı sermaye yatırım girişine baktığımızda, dünya sıralamasında 24. sırada olduğu görülür. Dünya da yabancı sermaye yatırımı çekmede ilk başta 391,1 milyon ABD Doları ile ABD yer alırken, ikinci sırada 253,8 milyar ABD Doları ile İngiltere izlerken, Çin’e yönelen yabancı sermaye miktarı ise 133,7 milyar ABD Doları olmuş, Türkiye’ye yönelen yabancı sermaye yatırım miktarı ise 12 milyar ABD Doları olmuştur (Kalkınma Bakanlığı, 2017: 13).

Türkiye’de 1980 sonrası yabancı sermaye yatırımlarının yoğunlaştığı alanlara baktığımızda, imalat sanayii ve finans ve sigorta faaliyetlerinin önemli bir yatırım çeken kesimler konumunda olduğu görülür. 2016 yılı itibariyle uluslararası doğrudan yatırım girişinin yoğunlaştığı kesimler sıralamasında imalat sanayi ve finans ve sigorta kesimleri yüzde 25 pay ile ilk sırada yer almışlardır. Bu kesimleri yüzde 11 pay ile Enerji kesimi, yüzde 8 ile Toptan ve Perakende Ticaret Kesimi ve Ulaştırma-Depolama Kesimi izlemiştir. Yine 2000’li yıllarda yukarıda da belirtildiği gibi, çokuluslu şirketlerin şirket satın almaları yoluyla Türkiye’ye dikkat çekici bir yöneliş içerisinde olduğu görülür.

**Tablo 5: 2007-2016 Döneminde Türkiye’ye Yönelen Yabancı Sermayenin Kesimsel Dağılımı
(Milyon ABD Doları)**

Kesimler	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Toplam
İmalat	4.131	3.972	1.640	924	3.599	4.519	2.209	2.742	4.225	1.711	29.672
Finans ve Sigorta Faaliyetleri	11.717	6.136	817	1.621	5.883	2.084	3.415	1.470	3.516	1.705	38.364
Enerji	567	1.055	2.153	1.824	4.293	773	1.795	1.131	1.338	740	15.669

Toptan ve Perakende Ticaret	234	2.088	389	435	707	221	379	1.136	598	602	6.789
Ulaştırma ve Depolama	679	96	230	183	221	130	364	594	1.524	544	4.565
İnşaat	287	337	209	310	301	1.427	178	232	106	308	3.695
Gayrimenkul Faaliyetleri	448	453	210	241	300	174	128	252	171	277	2.654
İnsan Sağlığı ve Sos. Hizm. Faaliyetler	176	147	105	112	232	546	106	204	58	273	1.959
Konaklama ve Yiyecek Hizm. Faaliyetleri	33	25	55	113	122	15	59	24	11	235	693
Madencilik ve Taşocakçılığı	336	145	89	136	146	188	717	382	207	215	2.562
Toplam	19.137	14.748	6.266	6.256	16.136	10.761	9.890	8.631	12.074	6.888	121.253

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2017: 15.

Türkiye'ye giriş yapan yabancı sermaye yatırımlarında 2015 yılı itibarıyla 2.305 milyon ABD Doları ile İspanya %19,1 ile ilk başta yer alırken, aynı yıl İspanya'yı 1.619 milyon ABD Doları ile (%13,4 pay) ABD izlemiştir. Aynı yıl 1.252 milyon ABD Doları ile Lüksemburg (%10,4 pay) üçüncü ülke konumunda olmuştur. Hollanda ise 1.184 milyon ABD Dolarlık yatırım ile (%9,8 pay) dördüncü sırada yer almıştır. Azerbaycan ise 2015 yılında 839 milyon ABD Dolarlık yatırım ile 5. Sırada yer almıştır. Azerbaycan'ın bu yıl Türkiye'de yatırımlar içindeki payı %6,9 düzeyinde olmuştur. 2016 yılına gelindiğinde, Hollanda 955 milyon ABD Dolarıyla %13,9 ile Türkiye'ye giriş yapan yabancı sermaye yatırımları içerisinde ilk başta yer alırken, bunu 950 milyon dolar ile ve %13,8 pay ile İngiltere izlemiştir. 2015 yılında 355 milyon ABD Doları ile ve %2,9 pay ile 10. sırada yer alan Alman yatırımları, 2016 yılında 430 milyon ABD Dolar ile, (%6,2) 4 .sırada yer almıştır. Azerbaycan'ın Türkiye'ye dönük yatırımları bu yıl da istikrarlı bir biçimde sürmüş ve 652 milyon ABD Dolar ile (%9,5) 3. Sırada yer almıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2017: 23). Görülen odur ki, Türkiye'ye yönelen yabancı sermaye girişinde Avrupa kökenli firmalar önemli paylara sahip olup, bunu Amerika ve Azerbaycan izlemektedir.

SONUÇ

ÇUŞ'ların yatırım biçimi olan DYSY'nin Türkiye'deki tarihsel gelişimi, Türkiye'nin içinde yaşadığı gelişmelerden ve uygulamaya çalıştığı ekonomi politikalarından bağımsız olarak görülemeyeceği gibi küresel çaptaki yaşanan gelişmelerden ve ekonomi politikalarından ayrı da görülmemelidir. 19.

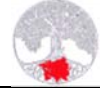

yüzyıldan günümüze kadar ekonomik küreselleşme sürecinin etkilerinin evrensel olarak daha şiddetli şekilde gösterdiği yadsınamaz bir gerçektir. Örneğin Osmanlı döneminde yaşanan olumsuzluklar yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinin yabancı sermayeye bakışını belirlemiş ve ilk zamanlarda yabancı sermayeye karşı temkinli davranmak durumunda olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti kuruluş yıllarından 1950’li yıllara kadar yabancı sermayeye karşı mesafeli duruşunu sürdürmesinin arkasında sadece tarihsel miras değil, aynı zamanda 1929 Dünya Ekonomik Buhranı, II. Dünya Savaşı ve uygulamaya konulan “devletçi ekonomi politikaları” da etkili olmuştur. 1950’li yıllarla beraber bu mesafeli duruş kısmen yumuşamış, buna istinaden 18.01.1954 tarihli ve 6224 sayılı “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” çıkarılmış; ancak bu kanun ile birlikte de, istenilen düzeyde yabancı sermaye yatırımı ülkeye çekilememiştir. Türkiye’de, 1963-1980 yılları arasında yürürlüğe konulan “İthal ikameci sanayileşme stratejisi” dolayısıyla zaten yabancı sermayeye karşı teşvik edici olmayan bir tavır varken, dış dünyada yaşanan 1973 Dünya Petrol Krizi ve Türkiye’nin 1973 Kıbrıs Barış Harekâtı da Türkiye’ye yönelik sermaye hareketlerini olumsuz yönde etkilemiştir.

1980’li yıllardan itibaren uygulamaya konulan “dışa açık ve ihracata dayalı sanayileşme politikası” ve 1990’lı yıllarda uygulanmaya çalışılan “finansal serbestleşme dönemi” etrafında yabancı sermayeyi teşvik etmek amacıyla Türkiye’de çeşitli hukuki düzenlemeler yapılmıştır. 1980’lerden sonra DYSY’nin 2000’li yıllara kadar Türkiye’de istenilen düzeyde artış yaşanmamasında ülkede yaşanan politik istikrarsızlıkları düşünmek gerekir. Ancak bunun yanında, enflasyon, işsizlik, faiz oranlarının yüksekliği, bürokratik işlemlerin fazlalığı, yürürlüğe konulan mevzuatın tam anlamıyla uygulanamaması ve sık sık değişmesi, özelleştirme süreçlerinde yaşanan gecikmeler, döviz darboğazları, mali disiplininin sağlamaması, vergilendirme de yaşanan problemler gibi yapısal nedenler ve bunların yanında hem ülke içerisinde yaşanan 1994, 2000, 2001 ekonomik krizleri ile 1999 Marmara Depremi gibi olaylar hem de küresel çapta etki doğuran 1991 Körfez, 1997 Güneydoğu Asya ve 1998 Rusya Krizleri de burada olumsuz etkenler olarak sayılmalıdır.

2000’li yıllarla birlikte Türkiye’de siyasi istikrar oluşurken, izlenen sıkı para politikası ve dolayısıyla ulaşılan mali disiplin ekonomide olumlu bir hava yaratmıştır. Ayrıca, 2005 yılında AB ile müzakereler başlamıştır. Bunun yanında enflasyon oranını daha önceki dönemlere göre büyük oranda düşüş eğilimine girmiş, ekonomik büyümede iyi bir ivme yakalanmıştır. Bu gelişmelerin etkisinde, 2003-2008 arasında DYSY girişleri artış yaşamıştır. Ancak 2008 ABD Mortgage Krizi ile birlikte DYSY girişinde keskin bir düşüş yaşarken, 2008-2016 yılları arasında ise DYSY girişinde dalgalı bir seyir görülmüştür.

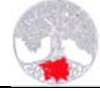
Türkiye’de dışa açılmanın başladığı 1980’den 2017 yılına dek geçen sürede, Türkiye dış dünyaya eklemlenirken, yıllar itibariyle ülkeye giriş yapan doğrudan yabancı sermaye yatırımları da bundan olumlu etkilenmiş ve artış göstermiştir. Yabancı sermaye yatırımlarının artışı, bir dönem sonra üretim artışı anlamına geldiği çerçevede, yabancı sermaye girişlerinin piyasaların gelişimi üzerinde de etkisi olduğu söylenebilir. Bir bakıma yabancı sermayeli şirketlerin giriş yaptıkları piyasalar dışa açık piyasalar oldukları cihetle, dış dünyadaki ürün çeşitliliğinin de olduğu piyasalar anlamına gelmiştir. Dolayısıyla, yabancı sermaye girişleri, ilgili mal ve hizmet piyasalarının küresel ekonomie eklemlenmesini de hızlandıran bir etken olmuştur.

• REFERENCES

- -Acaravlı, A. , ve Akyol, M. , “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, 3 (1) 2017, 17-33 International Journal of Economics and Innovation, 3 (1) (2017).
- -Alagöz, M. Ve Erdoğan, S. Ve Topallı, N. , “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Deneyimi 1992-2007 Mehmet Alagöz1”, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 7(1):79-89 (2008)
- -Balkanlı, Ali O., ”Capital Crises and Translocation of Production at the World Economy”, Lambert Pub., (Dusseldorf, 2017).
- -Balkanlı, Ali O., “Küresel Ekonominin Belirleyicileri Üzerine”, Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F.Dergisi, Cilt:21,Sayı:1, (2002).
- -Balkanlı, Ali Osman, “Türkiye’de Ekonomik Gelişme, Dış Denge ve Kriz”, Üçüncü Baskı, İstanbul, Filiz Kitapevi, (İstanbul, 2012).
- -Chang, Ha Joon, “Sanayileşmenin Gizli Tarihi”, Çev. Emin Akçaoğlu, Altıncı Baskı, Efil Yayınevi, (Ankara 2015).
- -Çam, Esat,“Çok Uluslu Şirketler ve Gelişen Ülkeler”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C. 4-5, No: 1-4, 1987, s. 93-120, (Çevrimiçi) <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/8398>, (10 Şubat 2018).
- -Çoban, Yasin, ”Türkiye Ekonomisi”, Beşinci Baskı, İkinci Sayfa Yayınları, (İstanbul,2015).
- -DPT, “Kalkınan Türkiye (Rakamlarla 1963-1968)”, (Ankara, 1969).
- -DPT, “İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972”, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/8/plan2.pdf>, (15 Şubat 2018).

- -DPT, “Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977”, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/7/plan3.pdf>, (15 Şubat 2018).
- -DPT, “Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983”, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/6/plan4.pdf>, (15 Şubat 2018).
- -Dunning, J. Harry, “Explaining International Production”, Unwin Hyman, (London, 1988).
- -Eren, Aslan, “Türkiye Ekonomisi”, Yedinci Baskı, Ekin Yayınevi, (Bursa, 2015).
- Erçin, Ferhat; Incoterms 2000 Kurallarının Işığı Altında Uluslararası Alım Satımlarda Uygulanan Teslim Biçimleri, Risk ve Hasarın Geçiş Masrafların Kime Ait Olacağı Sorunu Üzerine Bir İnceleme; LEGAL Mali Hukuk; 2005
- -Ekonomi Bakanlığı, “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2016 Yılı Raporu”, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 2017, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-250382>, (14 Şubat 2018).
- -Ernst & Young, “Birleşme ve Satın Alma İşlemleri 2016 Raporu”, 2017, http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/MA_2016Raporu/%24FILE/EY_MA_2016.pdf, (15 Şubat 2018).
- -Giddens, Anthony, “Sosyoloji”, Ed. Cemal Güzel, Birinci Baskı, Kırmızı Yayınları, (İstanbul, 2012).
- -Kalkınma Bakanlığı, “Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yıllara Göre Dağılımı”, 2017a, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Temel%20Ekonomik%20Gstergeler/Attachments/14433/22-yabancisermaye.xlsx>, (17 Şubat 2018).
- -Kalkınma Bakanlığı, “Türkiye’ye Gelen ve Türkiye’den Çıkan Doğrudan Yatırımların (Sermaye) Sektörel ve Coğrafi Dağılımı”, 2017b, (Çevrimiçi) <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Temel%20Ekonomik%20Gstergeler/Attachments/14434/23-dyy.xlsx>, (17 Şubat 2018).
- -Kar, M. Ve Tatlısöz, “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi”, KMU İİBF Dergisi, Yıl:10 Sayı:14 (Aralık.2008)
- -<https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-250382> (2017), (07.03.2018).
- -Karluk, Rıdvan, “Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim ve Yapısal Gelişim”, (Eskişehir, 1994).

- -Karluk, Rıdvan, "Uluslararası Ekonomi-Teori-Politika", Dokuzuncu Baskı, Beta Yayıncılık, (İstanbul, 2009).
- -Kepenek, Yakup, Nurhan Yentürk, "Türkiye Ekonomisi", Yirmi Dördüncü Baskı, Remzi Kitapevi, (İstanbul, 2011).
- -Koyuncu, F.T., "Türkiye'de Seçilmiş Makroekonomik Değişkenlerin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisinin Yapısal Var Analizi: 1990-2009 Dönemi", Ekonomi Bilimleri Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, (2010).
- -Narin, Gökhan, "Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Özellikleri ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Olası Etkileri", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Ankara, 2007).
- -Ökçün, Ahmet Gündüz, "1909-1930 Yılları Arasında Anonim Şirket Olarak Kurulan Bankalar", Türkiye İktisat Tarihi Semineri (8-10 Haziran 1973), Ed. Osman Okyar, (Ankara, 1975).
- -Pamuk, Şevket, "Türkiye'nin 200 Yıllık İktisat Tarihi", Altıncı Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (İstanbul, 2016).
- -Ritzer, George, "Küresel Dünya", Çev. Melih Pekdemir, Birinci Baskı, Ayrıntı Yayınları, (İstanbul, 2011).
- -Roberson, Roland, "Küreselleşme Toplum Kuramı ve Küresel Kültür", Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Birinci Baskı, Bilim Sanat Yayınları, (Ankara, 1999).
- -Serinkan, Celalettin, Zübeyir Bağcı, "Çok Uluslu Şirketlerin Faaliyet Şekilleri ve Organizasyon Yapıları", Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, C.1, Sayı 2, Aralık 2012, s. 93-117, <http://docplayer.biz.tr/14931952-Cok-uluslu-isletmelerin-faaliyet-sekilleri-ve-organizasyon-yapilari.html>, (10 Şubat 2018).
- -Seyidoğlu, Halil, "Uluslararası İktisat", On Birinci Baskı, Ankara, Güzem Yayınları, (1996/2003).
- Sümer, Kutluk Kağan (2013), Makro Ekonometrik Modeller, Beşir Kitabevi, İstanbul
- -Şahin, Hüseyin, "Türkiye Ekonomisi", On Dördüncü Baskı, Ezgi Kitapevi Yayınları, (Bursa 2014).
- -Şatıroğlu, Kadir, "Çok Uluslu Şirketler Strüktürel ve Fonksiyonel Bir Evrim Yaklaşımı", Birinci Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, (Ankara, 1984).
- -Tezel, Yahya Sezai, "Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi (1923-1950)", Üçüncü Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, (İstanbul, 1994).

- TÜSİAD: “Turkey an Economic Survey”, (İstanbul, 1976).
- -UNCTAD, “World Investment Report 1993 Transnational Corporations and Integrated International Production”, New York, United Nations Publication, 1993, http://unctad.org/en/Docs/wir1993_en.pdf, (10 Şubat 2018).
- -UNCTAD, “World Investment Report 2010 Investing in a Low Carbon Economy”, New York and Geneva, United Nations Publication, 2010, http://unctad.org/en/Docs/wir2010_presentation_en.pdf, (10 Şubat 2018).
- -UNCTAD, “World Investment Report 2016 Investor Nationality: Policy Challenges, United Nations and Geneva”, United Nations Publication, 2016, (Çevrimiçi) http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2016_en.pdf, (13 Şubat 2018).
- -UNCTADSTAT, “Foreign Direct Investment: Inward and Outward Flows and Stock”, Annual, 1970-2016, <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=96740>, (13 Şubat 2018).
- -Yavan, Nuri, “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımları Lokasyon Seçimi Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Ankara, 2006).
- -Yavan, N. Ve Kara, H., “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Bölgesel Dağılışı”, Coğrafi Bilimler Dergisi, (2003, 1).
- -Yerasimos, Stefanos, “ Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye”, C. 2, Gözlem Yayınları, (İstanbul 1975).